

Отримано: 2 травня 2019 р.

Прорецензовано: 8 травня 2019 р.

Прийнято до друку: 10 травня 2019 р.

e-mail: primachok73@ukr.net

DOI: 10.25264/2415-7384-2019-8-51-55

Примачок Л. Л. Завдання сучасної вищої освіти та професійне зростання студентів – майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2019. № 8. С. 51–55.

УДК 159.923.2 (032-456:89)

Примачок Людмила Леонтіївна,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації, Навчально-науковий інститут охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування*

ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті зазначено, що професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає високий рівень професійної кваліфікації і компетентності, різноманіття ефективних професійних навичок та умінь, здатність опанувати сучасні алгоритми та способи розв'язання професійних завдань, що дозволяє провадити діяльність із високою мірою продуктивності. Визначено, що найбільш істотною характеристикою професіоналізму постає професійна самосвідомість як інтегральна характеристика людини, самоорганізованої психологічної системи, що констатує відповідність виконуваної професійної діяльності тому образу світу, який потрібний для розуміння цінності та смислу дій, що становлять зміст професійної діяльності.

Ключові слова: професійне зростання, професіоналізм діяльності, професійна кваліфікація, професійна самосвідомість, професійні завдання та задачі.

Liudmyla Prymachok,*PhD in Pedagogical Sciences, Professor's assistant of the Department of human health and physical rehabilitation of Educational and Scientific Institute of Public Health of National University of Water Management and Nature usage (Rivne, Ukraine)*

THE TASKS OF CONTEMPORARY HIGHER EDUCATION AND PROFESSIONAL GROWTH OF STUDENTS – FUTURE SPECIALISTS

The article deals with the problem of professionalism of the activity as a qualitative characteristic of a subject of this activity, which reflects the high level of professional qualification and competence, the variety of effective professional skills and abilities, the ability to master modern algorithms and methods for solving professional tasks. These tasks have a purpose to provide the process of a professional activity with a high degree of productivity. It was determined that the most significant characteristics of professionalism is the professional self-consciousness as the integral characteristic of a person as a self-organized psychological system, which states the conformity of professional activity performed by a person according to the image of the world, which is necessary for understanding the value and the meaning of the actions constituting the content of the professional activity.

Key words: professional growth, professionalism of the activity, professional qualification, professional self-consciousness, professional tasks.

Постановка проблеми. У наших наукових публікаціях ідеться про професійне становлення фахівців, зокрема тих, хто вже закінчив заклади вищої освіти. Водночас, якщо говорити про професійне становлення особистості, не можна не торкнутися проблеми психологічних особливостей професійної підготовки майбутніх спеціалістів, адже це – окреме питання, бо формування майбутнього фахівця в умовах вищої школи відбувається дещо по-іншому (ідеться про методи, засоби, техніки та технології навчання на заняттях, а також про педагогічно регульовану діяльність, фасилітацію професійного становлення майбутнього фахівця тощо). Останнє, своєю чергою, значно зумовлюватиме формування особистості професіонала впродовж усього подальшого життя, здатність спеціаліста до самоосвіти, самопідготовки та саморозвитку.

Тому в цій статті окреслимо психологічні особливості професійного становлення майбутнього фахівця в умовах опанування майбутніх спеціалізацій у сучасній вищій школі. Окремо проаналізуємо моменти, які стосуються інтеграції України до європейської та світової освітньої парадигми, адже саме ці положення визначатимуть напрямки нашого, зокрема емпіричного, дослідження.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій. Отже, тенденції розвитку світового освітнього процесу свідчать про суттєві зміни освітньої парадигми, які відбуваються останніми роками й пов'язані зі складними соціокультурними трансформаціями сучасного суспільства. Зокрема, І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, М. М. Августюк зазначають, що в усіх сферах людської життєдіяльності відбувається процес зміни морально-етичних і ціннісно-сміслових орієнтацій, пов'язаний з активним пошуком суб'єктом

шляхів створення антропогенної цивілізації майбутнього [2, с. 3–6]. Водночас, незважаючи на суттєві досягнення в розвитку сучасної науки, техніки, мистецтва, досі залишається нерозв'язаним питання професійного становлення майбутнього фахівця, пов'язане з формуванням скриптів і фреймів, які загалом визначатимуть високий рівень розвитку професіонала [6].

На сьогодні вища освіта в усьому світі розвивається під впливом трьох провідних чинників змін, а саме: становлення суспільства, оснований не лише на знаннях, а й на формуванні компетентності особистості, на інформаційно-комунікативному прогресивному розвитку та глобалізації. Перетворення, які відбуваються, істотно змінюють роль, завдання, структуру і зміст функціонування вищої освіти як соціального інституту. В умовах постійних змін, які мають місце в суспільстві, загальної соціально-економічної нестабільності та глобальних загроз, вища освіта залишається надважливим пріоритетом державного управління. Саме з вищою освітою пов'язують неабиякі досягнення стійкого соціального розвитку й макроекономічного зростання, збільшення кількості висококваліфікованих спеціалістів, створення об'єктів інтелектуальної власності, підвищення загального рівня освіти населення. Професійне становлення свідчить про здатність особистості ефективно застосовувати знання, уміння та навички, сформованість компетентностей фахівця, дає їй шанс саморозвитку особистості, використання професійно значущого досвіду тощо.

Безперечно, що в сучасному світі роль вищої освіти значно зростає. З одного боку, це пов'язано з численним збільшенням студентів у всьому світі, а з іншого, – із розширенням функцій і завдань вищої освіти, підвищенням вимог до випускників вишів з боку роботодавців. Тому, зазначають І. Д. Пасічник і С. Д. Максименко, завдання вищої освіти такі:

– забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних задовольнити соціальні потреби в усіх сферах людської діяльності шляхом надання їм можливості отримувати високий рівень кваліфікації;

– надати можливості отримати вищу освіту й постійно навчатися впродовж усього подальшого життя;

– надати можливості для індивідуального розвитку особистості, її соціальної мобільності з метою виховання в душі громадянськості та підготовки до активної участі в усіх сферах життя суспільства;

– розвивати й поширювати знання шляхом упровадження науково-дослідної діяльності, забезпечення соціальної активності, сприяючи тим самим культурному, соціальному розвитку самої особистості;

– формувати у фахівця суспільні цінності, виховуючи у студентів здатність сприймати ті цінності, які становлять основу демократичного суспільства [3, с. 6–10].

Мета статті – проаналізувати функції, які виконує заклад вищої освіти, що сприяють найбільш повній реалізації завдань професійного становлення майбутнього фахівця; виокремити найбільш значущі особливості студентства; окреслити основні параметри, які характеризують студентську молодь як соціокультурну макрогрупу, дати власне визначення «професіоналізму діяльності» фахівця.

Матеріали і методи дослідження. Щоби розв'язати поставлені в роботі завдання, використано такі теоретичні методи дослідження: категорійний, структурно-функційний, аналіз, систематизація, моделювання, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що вища освіта набагато більшою мірою, ніж інша професійна освіта, пов'язана з особистісним зростанням людини, становленням її індивідуальності, формуванням суб'єктної професійно-особистісної позиції, з урахуванням усієї різноманітності суб'єктивних і об'єктивних чинників, з актуалізацією особистісно та професійно значущого досвіду тощо [9, с. 552].

Заклад вищої освіти виконує багато функцій, які сприяють найбільш повній реалізації завдань професійного становлення майбутнього фахівця. Це такі функції, як:

1. *Соціальна функція* – безпосередня участь вишу у визначенні шляхів розвитку регіону. Йдеться, перелюдим, про вивчення його соціальних проблем і на цій основі – корекцію структури змісту освітнього процесу, процесу професійного становлення студентів як спеціалістів із погляду потреби їхньої професійної діяльності в цьому регіоні, а також експертизу освітніх проєктів і послуг для виявлення їх об'єктивної потреби для суспільства.

2. *Культурна функція* – забезпечення неабияких можливостей для реалізації творчого процесу в професійній діяльності. До структури вишу належать не тільки початкові приміщення, але й всі об'єкти соціокультурного призначення (спортивні споруди, музеї, театральні студії), які, своєю чергою, також створюють додаткові можливості для організації навчально-виховного процесу, спрямованого на професійне становлення студентів у плані їх формування як суб'єктів культури.

3. *Наукова функція* – фундаментальні дослідження, які проводять в університеті, мають бути зорієнтовані, з одного боку, на розв'язання проблем певного регіону, а з іншого, – на розроблення наукових основ організації професійного становлення студентів. Як правило, університет має проводити наукові дослідження, пов'язані з соціокультурною регіональною проблематикою.

4. *Суто професійна функція* – транслювання професійних знань студентам у різних наукових сферах, а також формування професійно і соціально значущих якостей особистості студентів [1, с. 142–144].

Незалежно від виду вищу, рівня його акредитації всі заклади провадять освітню діяльність за багатьма напрямками підготовки. Університет реалізує не тільки освітні програми вищої, але й післядипломної професійної освіти, здійснює підготовку, перепідготовку і (або) підвищення кваліфікації працівників вищої кваліфікації, наукових і науково-педагогічних кадрів, виконує фундаментальні та прикладні наукові дослідження за різними науковими напрямками, забезпечуючи професійне становлення в широкому розумінні цього слова.

Основний контингент університетського суспільства становлять студенти. На сьогодні актуалізовано достатньо високий науковий інтерес до цієї суспільної групи молоді, який пояснюють декількома об'єктивними причинами. По-перше, у сучасному суспільстві наука, промисловість, сільське господарство, культура тощо зумовлюють подальше зростання чисельності і якості підготовки спеціалістів із вищою освітою (стосовно інших груп молоді, яка навчається в середніх закладах освіти). По-друге, щороку зростає соціально-економічна значущість якості реалізації навчально-підготовчих функцій студентів вищів. По-третє, студентство – важливе джерело поповнення інтелігенції. По-четверте, студентство відіграє неабияку роль у суспільно-політичному житті нашої країни.

Студентська молодь завжди цікава як покоління, яке внаслідок свого досить високого освітнього рівня, активного працездатного віку, динамічної соціальної поведінки в найближчому майбутньому посяде місце основної інтелектуальної та суспільної сили. Студентство посідає проміжне місце між молодшою і старшою віковими категоріями населення. Останнє великою мірою пояснює те, що студентське середовище адаптується до інновацій більш усвідомлено, ніж діти, і водночас – більш природно, ніж люди зрілого віку. Отже, як найбільш прогресивна частина молоді, студентство особливо гостро відчуває ті зміни, які відбуваються в житті суспільства.

Термін «студентство» означає власне студентів як соціально-демографічну групу, для якої характерна неабияка чисельність, статевовікова структура, територіальний розподіл, певні соціально-психологічні особливості, зокрема особливості соціалізації, яка займає певне суспільне положення і приймає свої соціальні ролі та статус [8].

Студентство як особлива соціальна група виникла в Європі у XII столітті одночасно з появою перших університетів. Середньовічне студентство було вкрай неоднорідним як у соціальному, так і у віковому планах. Із розвитком капіталізму і підвищенням соціальної значущості вищої освіти роль студентства в житті суспільства поступово зростала. Студентство стає не тільки джерелом поповнення кваліфікованих кадрів, інтелігенції, але й саме становить досить чисельну і важливу соціальну групу. Хоча висока вартість вищої освіти й наявність низки інших соціальних бар'єрів здебільшого робили вищу освіту доступною тільки для заможних шарів суспільства, і саме вона давала людям, які її здобули, значні привілеї. Проте вже в XIX – на початку XX ст. студентство відрізнялося високою політичною активністю і стало відігравати помітну роль у суспільному житті багатьох країн.

Соціологічні дослідження, які стосуються проблем студентства в Україні, проводять досить систематично, охоплюючи широке коло проблем: соціальні джерела поповнення студентства, передумови соціальної мобільності, соціальна ефективність вищої освіти, особливості відмінностей професійних груп студентства, удосконалення навчально-виховної діяльності вищої школи, життєві плани її випускників, соціальна активність молодих спеціалістів тощо.

Проблемно, що в науковій літературі немає єдиного погляду щодо соціологічного статусу студентства, незважаючи на достатньо велику кількість робіт, присвячених цій темі. Його називають або «соціально-демографічною», або «соціально-професійною», чи «самостійною соціальною групою», чи «суспільною групою», а іноді – «шар інтелігенції» або «соціальний прошарок». Зокрема, Л. Корпорович [7] вважає студентство досить мобільною соціальною групою, мета існування якої – організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному й духовному планах. Д. Бем [5] наголошує на тому, що студентство – це складник такої соціально-демографічної спільноти, як молодь. Студентство – особлива група суспільства, яку вважають своєрідним резервом інтелігенції, – об'єднує у своїй структурі молодих людей приблизно однакового віку, освітнього рівня – представників усіх класів, соціальних шарів і груп населення. Подібну думку висловлюють Р. Андерсон, К. Макклері, Е. Кевін [4], які вважають, що студентство – це особлива соціальна група, яка формується з різних соціальних груп суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці й побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе до майбутньої роботи, до діяльності в науці, культурі тощо – головне та здебільшого єдине заняття.

Ураховуючи аналіз літературних джерел, можна виокремити найбільш значущі особливості студентства. По-перше, ця соціальна група – це частина молоді. Проте від молоді студентство відрізняється характером діяльності, зокрема навчальної, яка постає в систематичному накопиченні, опануванні знань, умінь і навичок, а також видів діяльності, наближеної до професійної.

Отже, соціальна група «молодь», яка об'єднує суб'єктів приблизно одного віку й однакового рівня освіти, відрізняється від інших соціальних груп, зокрема від студентів, які мають автентичні форми орга-

нізації своєї життєдіяльності, проживають у досить великих вишівських центрах, актуалізують власний спосіб життя в стінах вишу, у студентській групі, гуртожитку, вирізняються відносною самостійністю у виборі способів діяльності в навчальний та позазурочний час. Тому важливою особливістю студентства як соціальної мікрогрупи є участь у навчальних заняттях та опанування майбутньої професії, прагнення відповідно оволодіти нею.

Більшість науковців дотримується думки, що студентство – цілком самостійна соціальна група, оскільки це – сукупність осіб, об'єднаних спільними інтересами, які перебувають у процесі міжособистісної взаємодії, надають один одному допомогу в досягненні особистісно та професійно значущих цілей. Можна наголосити, що студентство має достатню кількість усіх необхідних характеристик, за якими його можна віднести до особливої соціальної групи. Для цієї групи характерне: виконання в суспільстві певних конкретних соціально значущих функцій, об'єктивність існування, однозначна детермінованість поведінки членів своєї групи, цілісність і самостійність ставлення щодо інших соціальних груп, специфічні соціально-психологічні риси й система морально-етичних цінностей тощо.

Отже, як особлива соціальна група студентство, яке об'єднує молодих людей із певними соціально значущими прагненнями і завданнями, має окремі притаманні тільки йому особливості, одна з яких полягає в тому, що опанування соціокультурним досвідом безпосередньо пов'язане з навчанням у виші. Водночас спостерігаємо процес становлення індивідуалізації особистості, формування її життєвих цілей, орієнтирів і морально-ціннісних настановлень. У свідомості й поведінці заковдано стійкі ціннісні фрейми, які мають формувати складну багатовимірну конструкцію, якою є аксіопсихіка особистості.

До основних параметрів, які характеризують студентську молодь як соціокультурну макрогрупу, перш за все варто віднести особливу спрямованість інтересів студентської молоді, що виявляється в побудові перспективної життєвої позиції, а також детермінує виконання різноманітних видів професійної діяльності в майбутньому. Саме в цей період складають первинну життєву програму, у якій формулюють цілі та завдання, пов'язані з її реалізацією. Свідомість молоді, безумовно, спрямована в майбутнє і має за мету змінити соціальний статус суб'єкта в процесі життєвого та професійного самовизначення. Пошук свого життєвого шляху, пов'язаний із неабиякою орієнтацією на реальне професійне зростання, і водночас соціальна неадаптованість і незахищеність молоді людини в соціокультурному середовищі – це ще так звані внутрішні детермінанти, які накладають значний відбиток на процес професійного становлення молодих людей. У цьому процесі також варто виокремити такі ознаки, як активність життєвої позиції, самостійність і високий ступінь її вияву у творчій або наближеній до професійної діяльності, оснований на знаннях, переконаннях, уміннях, компетентностях, прагненнях, цілях, бажаннях тощо.

Як правило, студенти з готовністю демонструють бажання брати участь у суспільно значущій діяльності, поступово усвідомлюючи власну відповідальність, яка вказує на співвідношення особистісних і суспільних інтересів та потреб, набуваючи здатності зіставляти різні погляди, критично їх оцінювати. Уміння абстрагуватися від неприйнятних для себе орієнтирів, критично їх осмислювати за своєю суттю відповідає студентському віку. Ще не значний, не достатній багаж особистісного та соціально значущого досвіду, невизначені та дещо «розмиті» орієнтири майбутнього в структурі особистості молоді людини формують у свідомості студентства загострене відчуття соціальної справедливості, віру в урегульованість і передбачуваність соціальних процесів, переконаність у тому, що успішна реалізація життєвих програм і планів залежить тільки від самого себе, а моральна й матеріальна винагорода мають відповідати рівневі знань, умінь і навичок студентів. Подібну позицію також можна проаналізувати як характеристику соціокультурної ідентичності, пов'язану з належністю індивіда до макрогрупи «студентство».

Крім того, на нашу думку, до специфічних особливостей студентства варто віднести прагнення досягти соціального престижу. Прагнучи завершити навчання у виші й так реалізувати свою мрію щодо здобуття вищої освіти, більшість студентів усвідомлює, що заклад вищої освіти – один із засобів соціального зростання. Це слугує об'єктивною передумовою, яка формує психологію професійного становлення особистості впродовж усього життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми вважаємо, що *професіоналізм діяльності* – якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає високий рівень професійної кваліфікації і компетентності, різноманіття ефективних професійних навичок і умінь, здатність опанувати сучасні алгоритми та способи розв'язання професійних завдань, що дає змогу провадити діяльність із високою мірою продуктивності.

Своєю чергою, професіоналізм особистості якісно характеризує суб'єкт праці, відображаючи високий рівень професійно важливих та особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріант професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста, його професійне зростання.

Ми вважаємо на те, що розвивається не система психічних процесів, не діяльність, не психіка як система психічних процесів, властивостей і станів, а людина як цілісна психічна система в реальній життєдіяльності. У цьому випадку професіоналізм розглядаємо як постійно відображувану невід-

повідність між образом світу професіонала (розширеним і поглибленим у ході професійної діяльності) і ціннісно-смісловим змістом професійної діяльності (граничним у ньому є ставлення до діяльності як способу самореалізації). Водночас найбільш істотною характеристикою професіоналізму постає *професійна самосвідомість* як інтегральна характеристика людини, самоорганізованої психологічної системи, що констатує відповідність виконуваної професійної діяльності тому образу світу, який потрібний для розуміння цінності та смислу дій, що становлять зміст професійної діяльності. Професіоналізм в умовах реальної життєдіяльності людини спрямований на розв'язання завдань, на смисл і цінність виконуваної роботи для суспільства й самого фахівця, на осмислення себе як професіонала, на експлікацію власної професіоналізації як явища, що постійно розвивається (і тільки в цьому процесі існує).

Отже, аналіз теоретико-методологічних засад сучасної психології дав змогу побудувати нову концептуальну схему, яка в експериментально-методичному плані конституює можливість адекватно розв'язувати проблеми професійного становлення фахівця. Одним із найбільш важливих наслідків такої роботи стала не лише методологічна рефлексія концептуальних ідей професійного становлення, але й можливість подати процес професійного становлення як аксіологічний, який забезпечує продуктивність самодійснення особистості, знаходження особистісних цінностей і смислів, які, з одного боку, фасилітують становлення особистості фахівця, формування його особистісних новоутворень, важливих для реалізації професійної діяльності, а з іншого, сприяють ефективному професійному зростанню спеціаліста.

Література

1. Лаптева О. И. Рефлексивная компетентность педагога. *Россия между Западом и Востоком: сб. научн. и метод. работ.* Вып. 3. Омск: ООИПКРО, 2002. С. 142–144.
2. Пасічник І., Каламаж Р., Августюк М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал.* Острог: Вид-во НаУОА, 2014. Вип. 28. С. 3–17.
3. Пасічник І. Д., Максименко С. Д. Специфіка підготовки майбутніх спеціалістів у контексті економічної психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал.* Острог: Вид-во НаУОА, 2008. Вип. 10. С. 6–10.
4. Anderson R., McCleary K., Kevin E. Pointing toward a poetic of personal growth. *ReVISION.* 1984. Vol. 7 (1). P. 35–48.
5. Bem D. J. Self perception theory. *Advances in Experimental Social Psychology.* New-York, 1972. Vol. 6. P. 1–63.
6. Kloskowska A. *Socjologia Kultury.* Warszawa: Gzytelnik, 1981. 607 s.
7. Korporowicz L. *Tworzenie sensu: jezyk – kultura – komunikacja.* Warszawa: Oficyna naukowa Warszawa, 1993. 188 s.
8. Lewin K. *Resolving social conflicts; and, Field theory in social science.* Washington, DC: American Psychological Association, 1997. 422 p.
9. Norman D., Waugh H. Stimulus and response interference in recognition-memory experiments. *J. of Exp. Psychol.* 1968. Vol. 78. № 4. P. 551–559.